

INCURSIUNI GENERALE PRIVIND APLICAREA LEGII PENALE

Mihail SORBALA, doctor în drept, lector universitar (ORCID: 0000-0002-4055-6914)

GENERAL INCURSIONS REGARDING THE APPLICATION OF THE CRIMINAL LAW

Individual freedom and security of the person is one of the most sensitive and complex human values which, along with other fundamental rights, plays a primordial role in a democratic society. Legal relations are presented as legal norms in action. Both the interpretation and the application of legal norms must lead to the realization of law in social relations. The realization of the rule of law, in general, presupposes on the part of all the addressees of the law a conduct in accordance with the provisions of the law in order to a good development of the social relations. Thus, for the law to act promptly and effectively - either criminally or extra-criminally - this presupposes the possibility and necessity of its application. The application of the legal norm designates everything that is necessary for their transposition and for the protection of subjective rights. However, in order to be in the presence of the legal order, the state must be able not only to create rules, but also to determine their effective implementation, both through actions that stimulate subjects to voluntarily submit to the rules and by organizing an institutionalized effective constraint.

Keywords: criminal law; active law; application of criminal law; the rules of criminal law; the prejudicial nature of the crime; time; space; persons; facts; criminal offence.

Raporturile juridice se prezintă ca norme juridice în acțiune. Atât interpretarea, cât și aplicarea normelor juridice trebuie să ducă la realizarea dreptului în relațiile sociale. Realizarea ordinii de drept, în general, presupune din partea tuturor destinatarilor legii o conduită conformă cu dispozițiile legii în vederea unei bune desfășurări a relațiilor sociale. Astfel, ca legea să acționeze prompt și efectiv — fie penal, fie extrapenal — aceasta presupune posibilitatea și necesitatea aplicării ei. Aplicarea normei juridice desemnează tot ceea ce este necesar pentru transpunerea în viață a acestora și pentru protecția drepturilor subiective. Însă, pentru a fi în prezența ordinii juridice, statul trebuie să fie capabil nu doar să creeze norme, dar și să determine realizarea lor efectivă, atât prin acțiuni care să stimuleze subiecții de a se supune voluntar normelor, cât și prin organizarea unei constrângeri instituționalizate efective.

Cuvinte-cheie: legea penală; legea activă; aplicare al legii penale; normelor de drept penal; caracterul prejudiciabil al infracțiunii; timpul; spațiul; persoanele; faptele; infracțiune.

Aplicarea legii penale este înțeleasă ca o problemă ce privește eficiența reactivă a acesteia, adică de realizare prin constrângere a ordinii de drept ce are loc prin intermediul raporturilor juridice penale de conflict¹. Principiul fundamental care

1 Mitrache C. Drept penal român. Partea generală. Ediția a IV-a. Casa de Editură și Presă ȘANSA. București, 2000, p. 50.

domină întreaga materie privind aplicarea legii penale în timp este principiul legii *active*, eficientă și obligatorie, pe tot timpul cât se găsește în vigoare. Potrivit acestui principiu, răspunderea penală se stabilește după legea în vigoare din momentul săvârșirii infracțiunii. Legea penală nu se aplică faptelor care la data săvârșirii lor nu erau prevăzute ca infracțiuni și nici faptelor săvârșite după ieșirea ei din vigoare². Aplicarea normei penale este condiționată nu numai de poziția obediență a destinatarilor în raport cu norma (pe care o respectă de bunăvoie sau prin constrângere), dar este influențată și de o serie de factori exteriori care fixează, obiectiv, limitele de aplicare a normei penale, cum sunt: timpul, spațiul, persoanele și actele, fiecare dintre acești termeni fiind susceptibili de variații și implicit de consecințe juridice diferite.

Așa de pildă, legea penală, ca orice fenomen, are o durată limitată în timp; este adoptată la un anumit moment dat, are o perioadă de aplicare și un moment al ieșirii din vigoare. De asemenea, fapta concretă căreia i se aplică legea penală are o durată în timp, adică un moment al săvârșirii și uneori multiple momente de continuitate ori de epuizare. Timpul influențează aplicarea legii penale și în cazul retroactivității sau ultraactivității legii penale, al aplicării legii mai favorabile, al dezincriminării (*abolitio criminis*), al introducerii de noi incriminări (*incriminatio ex novo*) și al altor instituții juridice penale.

De remarcat, de asemenea, influența teritoriului asupra aplicării legii penale. Se știe că legea penală se aplică pe un teritoriu determinat supus suveranității statului a cărui voință stă la baza adoptării legii penale. Pe de altă parte, faptele concrete cărora li se aplică legea penală se săvârșesc într-un spațiu determinat în raport cu care pot să rezulte diferite consecințe, cum ar fi aplicarea legii penale pentru faptele săvârșite în țări care fac parte din Uniunea Europeană sau în afară de acest cadru, ori în cazul extrădării, sau în alte situații de impact al legii penale cu legislațiile străine și cu convențiile internaționale etc.³.

Legea penală devine activă chiar din momentul intrării ei în vigoare, normele sale constituind reguli de conduită obligatorie și de imediată aplicare în sfera relațiilor de apărare împotriva criminalității. Pe cale de consecință, indiferent dacă dispozițiile legii penale sunt duse la îndeplinire de destinatarii ei prin respectarea regulilor impuse — situație în care eficiența acesteia se realizează prin conformare (eficiența activă), sau prin constrângere — situație în care eficiența legii penale se realizează prin mijlocirea unor raporturi juridice penale de conflict (eficiența reactivă), în ambele ipoteze, ordinea de drept penal se realizează prin activitatea aceleiași legi, în funcție de anumite elemente, care privesc *spațiul* (teritoriul) *timpul*, *persoanele și faptele*.

Aceste elemente reprezintă de fapt, însăși coordonatele firești în raport de care legea penală poate deveni activă conținând, pe cale de consecință, și limitele ei de

2 Barbu C. Aplicarea legii penale în spațiu și timp. Ed. Științifică. București, 1972, p. 149.

3 Antoniu G. Tratat de drept penal. Volumul I. Introducere în dreptul penal. Aplicarea legii penale. Ed. Universul Juridic. București, 2015, p. 286.

aplicare. Datorită importanței deosebite a acestor elemente în procesul aplicării legii penale și a reperelor cadru pe care acesta le conturează întinderii activității sale, majoritatea legiurilor penale moderne tratează problematica lor în texte de debut a părții generale din codurile penale⁴.

Stabilirea exactă a limitelor acțiunii actelor normative figurează ca prima condiție obligatorie a reglementării juridice. Aceasta pentru că fiecare act normativ cândva a fost emis și la un anumit moment iese din vigoare, funcționează pe un anumit teritoriu, este adresat unui sau altui cerc de subiecte. Cu alte cuvinte, stabilirea exactă a limitelor acțiunii actelor normative permite a determina cercul de relații sociale, reglementate de normele juridice la acel timp, în acel spațiu și pentru acele persoane (fizice sau juridice).

De aceste trei criterii depinde într-o oarecare măsură și eficacitatea normelor juridice, a dreptului în general, gradul de atingere a scopului reglementării juridice, de influență social-politică a dreptului etc. Neconcordanța între aceste criterii, punerea urgentă în aplicare a unor acte normative de importanță majoră și voluminoase poate crea multiple dificultăți în activitatea organelor de stat, în soluționarea problemelor practice, situații nefavorabile pentru unele subiecte de drept ș.a.m.d.⁵

Legea trebuie să definească în mod clar infracțiunile și pedepsele pe care acestea le atrag, instanțele având obligația de a stabili dacă în momentul în care s-a comis fapta exista o dispoziție legală care prevedea pedepsirea faptei și dacă pedeapsa impusă nu depășește limitele fixate prin acea dispoziție. În această ordine de idei, este de menționat, că principiul aplicării legii penale în timp constituie o continuitate logică a principiului legalității. În materia discutată, legalitatea impune *aplicarea principiului activității legii penale*⁶.

Conținutul principiului activității legii penale, conceput în mod riguros, rezidă în aplicarea imediată, obligatorie, integrală și continuă, pe toată durata existenței sale, a legii penale. Dacă legea penală nu se aplică trecutului, ea se aplică de îndată viitorului, adică tuturor faptelor pe care le reglementează, ivite după intrarea sa în vigoare și până la ieșirea din vigoare. În legea adoptată și neabrogată trebuie să caute judecătorul reglementarea faptului supus judecării.

Domeniul propriu de aplicare al legii penale este deci țărmurit la un capăt, de domeniul opririi acțiunii acesteia asupra trecutului — neretroactivitatea —, iar la celălalt capăt, de domeniul neaplicării ei după ieșirea din vigoare — nesupraviețuirea (*Non si estendendo dltri i casi e tempi in esse espressis* — legile penale și cele care restrâng liberul exercițiu al dreptului, nu pot fi întinse peste cazurile și timpul prevăzut în ele).

4 Giurgiu N. Legea penală și infracțiunea. Doctrină, legislație, practică judiciară. Ediție revizuită și adăugită. Ed. Gama. Iași, 2007, p. 82-83.

5 Avornic Gh., Aramă E., Negru B., Costaș R. Teoria generală a dreptului. Ed. Cartier Juridic. Chișinău, 2004, p. 253-254.

6 Pădure D. Preeminența dreptului în legea penală. În: Studia Universitatis Moldaviae, nr. 3 (123)/2019, p. 207-208.

Fiecare din cele două legi se aplică cu strictețe în domeniul său. Legea nouă respectă ceea ce s-a făcut în trecut, dar guvernează singură de la data intrării sale în vigoare⁷.

Materia aplicării legii penale reprezintă un domeniu de analiză care poate fi abordat din perspectiva mai multor *coordonate*, respectiv: *timpul; spațiul; persoanele; faptele*. Fiecare dintre aceste dimensiuni ale fenomenului aplicării legii penale prezintă particularități proprii, specifice, precum și laturi care se întrepătrund (în special în dinamica practicii judiciare, căci orice aplicare a legii penale implică, deopotrivă, toate aceste coordonate)⁸.

Legalitatea incriminării, exprimată prin regula „*Nu există infracțiune fără lege*“ (*Nullum crimen sine lege*), presupune că nicio persoană nu poate fi trasă la răspundere penală pentru o faptă care, la momentul săvârșirii ei, nu era prevăzută de lege ca infracțiune. În acest caz, principiul legalității este privit ca o garanție juridică fundamentală pentru respectarea drepturilor, intereselor legitime și libertăților persoanei. Reieșind din principiul legalității, se concluzionează că numai legea penală (Codul Penal al R. M.) prevede ce fapte constituie infracțiuni. Incriminarea/dezincriminarea unor fapte ori reconfigurarea elementelor constitutive ale unei infracțiuni, precum și utilizarea unor noțiuni mai largi în cadrul normelor penale țin de marja de apreciere a legiuitorului, marjă care nu este absolută, ea fiind limitată de prevederile constituționale (HCC 22/2017, § 64). Curtea Constituțională a Republicii Moldova a reținut că, în timp ce *caracterul prejudiciabil* al infracțiunii este determinat de obiectul juridic protejat, constituind *semnul calitativ* al infracțiunii, *gradul prejudiciabil* depinde de gravitatea faptei săvârșite (valoarea daunei, forma vinovăției, motivul, scopul etc.), fiind un *semn cantitativ* (HCC 22/2017, § 69)⁹.

Legea penală — așa cum se configurează aceasta la un anumit moment de timp — se aplică cu privire la o persoană care, într-un anumit spațiu, a comis o faptă incriminată. În plus, de la momentul comiterii acestei fapte și până la data aplicării definitive a legii penale (precum și — uneori — chiar ulterior acestui moment, până la încheierea completă a raportului juridic penal de conflict), este posibil să apară modificări în reglementarea penală, cu potențiale efecte corespunzătoare asupra aplicării legii penale (în timp), în privința cazului concret de referință¹⁰.

Astfel, orice lege este elaborată și adoptată pentru a fi aplicată, iar legea penală nu numai că nu face excepție de la această regulă, dar, dimpotrivă, are ca trăsătură specifică faptul că devine activă, eficientă și deci aplicabilă din însuși momentul in-

7 Barbu C. Op. cit., p. 153.

8 Mărculescu-Michinici M.-I., Dunea M. Drept penal. Partea generală. Ed. Hamangiu. București, 2017, p. 136.

9 Pădure D. Op. cit., p. 207; Hotărârea Curții Constituționale nr. 22 din 27 iunie 2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 328 alin. (1) din Codul penal (excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu). <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h2227062017ro7bc1c.pdf>.

10 Mărculescu-Michinici M.-I., Dunea M. Op. cit., 2017, p. 136.

trării ei în vigoare. Ea se aplică, adică se impune în reglementarea relațiilor de apărare socială, fie prin respectarea nesilită a comandamentelor sale, fie silit, în cazul săvârșirii faptelor interzise de ea, iar această aplicare are loc atâta vreme cât legea se află în vigoare. Așa fiind, este firesc ca, printre principiile aplicării legii penale în timp, locul principal să-l ocupe *principiul aplicării legii penale active*, adică al aplicării legii penale în vigoare în momentul săvârșirii infracțiunii. Potrivit acestui principiu, legea penală incidentă în raport cu o anumită infracțiune trebuie să fie legea în vigoare la acea dată, fiindcă însăși rațiunea legii penale este aceea de a reglementa în exclusivitate relațiile de apărare socială existente sau născute în timpul cât ea se află în vigoare.

Principiul aplicării legii penale active poate fi susținut cu numeroase argumente. Poate fi invocat în sprijinul său principiul legalității incriminării, răspunderii penale și sancțiunilor de drept penal; se poate afirma că gravitatea faptei săvârșite este aceea evaluată de legea penală în vigoare în momentul săvârșirii ei; că făptuitorul a cunoscut legea penală din momentul săvârșirii faptei și deci este drept ca el să răspundă potrivit legii pe care a încălcat-o etc. Valabilitatea acestui principiu nu este în genere contestată.

Principiul aplicării legii penale active prevede că legea penală se aplică infracțiunilor săvârșite în timpul cât ea se află în vigoare. Pentru a se cunoaște deci care este legea penală aplicabilă într-un caz dat, este suficient, potrivit acestui principiu, să se determine legea penală în vigoare în momentul săvârșirii infracțiunii, această lege fiind singura aplicabilă¹¹.

Aplicarea legii penale înseamnă executarea sau îndeplinirea îndatoririlor pe care ea le prevede și poate avea loc fie de bunăvoie, ca în cazul conformării, fie silit în cazul săvârșirii faptei interzise. Aplicarea legii penale este înțeleasă în general ca folosire a acesteia la realizarea prin constrângere a ordinii de drept penal, adică la soluționarea raporturilor juridice penale de conflict, prin folosirea legii penale ca temei pentru tragerea la răspundere penală și pentru sancționarea făptuitorului. Trebuie subliniat însă că realizarea prin constrângere a ordinii de drept penal constituie o cale excepțională de realizare a ordinii de drept penal, calea normală, obișnuită, fiind aceea a respectării de bunăvoie a obligației de conformare¹².

Aplicarea legii penale constă în *executarea* (transpunerea în practică) *normelor de drept penal* prin intermediul raporturilor penale de conformare (cooperare, supunere, obediență) și a celor de conflict (răspundere, contradicție).

Legea penală este obligatorie din momentul intrării sale în vigoare, pentru că de la această dată ea trebuie respectată de către destinatari. Rolul determinant în ceea ce privește aplicarea legii penale aparține organelor judiciare, care, potrivit competenței atribuite, vor aduce la îndeplinire prevederile legii penale atunci când acestea sunt încălcate.

11 Bulai C., Bulai B. N. Manual de drept penal. Partea generală. Ed. Universul Juridic. București, 2007, p. 124-125.

12 Ibidem, p. 101.

Legile penale se aplică pe un anumit teritoriu, într-o anumită perioadă și privesc faptele comise de anumite persoane fizice sau juridice, ceea ce înseamnă *că spațiul, timpul, faptele și persoanele* sunt elementele în funcție de care se stabilește sfera aplicării legii penale (limitele acesteia)¹³.

Aplicarea legii penale are loc și este reglementată în raport cu anumite elemente de care sunt legate fenomenele juridice penale și care îi determină sfera de incidență sau limitele de aplicare. Aceste elemente sunt: timpul, teritoriul, persoanele și faptele.

a) *Timpul*. Este un element determinant al limitelor incidenței legii penale, fiindcă aceasta, ca expresie a voinței organului legiuitor, are o durată determinată, în sensul că ea are forță obligatorie din momentul intrării în vigoare și până în momentul când este scoasă din vigoare. Totodată, este știut că relațiile de apărare socială, pe care legea penală le reglementează, au și ele o durată determinată, astfel încât trebuie să se stabilească legea care reglementează acele relații de apărare socială, în momentul respectiv. Deci, în mod firesc legea penală trebuie să fie studiată sub raportul limitelor aplicării sale în timp¹⁴.

Întrucât legea penală este activă pe toată perioada de timp în care ea este în vigoare, determinarea legii penale incidente se face prin stabilirea datei la care ea intră în vigoare și a celei la care iese din vigoare¹⁵. În ceea ce privește data ieșirii din vigoare a legii penale, aceasta este data intrării în vigoare a legii care o abrogă, iar în cazul legilor temporare sau excepționale, data ajungerii la termen, în cazul celor dintâi, sau data încetării situațiilor excepționale care le-au determinat, în cazul celor din urmă. În intervalul dintre cele două date, legea penală este în vigoare, iar infracțiunea săvârșită înăuntrul acestui interval de timp cade sub incidența ei.

b) *Teritoriul* (spațiul). Este element de referință obligatoriu în determinarea limitelor aplicării legii penale, în primul rând pentru că legea penală, ca expresie a voinței de stat suverane, are forță obligatorie pe întreg teritoriul pe care statul își exercită suveranitatea, iar în al doilea rând pentru că relațiile sociale reglementate de dreptul penal, ca și conduita oamenilor în cadrul acestor relații, se desfășoară pe un anumit teritoriu. Pentru aplicarea legii penale trebuie să se stabilească așadar o anumită corespondență între ea și relațiile pe care le reglementează în raport cu teritoriul pe care acestea se desfășoară.

c) *Persoanele*. Întrucât legea penală reglementează relații dintre oameni, ea se adresează, cu prescripțiile sale, oamenilor, care sunt destinatarii și totodată beneficiarii reglementărilor sale. De aceea, studiind aplicarea legii penale, nu se poate face abstracție de persoanele cărora li se adresează sau ale căror interese le ocrotește prin reglementarea relațiilor de apărare socială. Limitele aplicării legii penale sunt determinate, așadar, și de sfera persoanelor care pot fi subiecte ale relațiilor sociale reglementate prin normele de drept penal.

13 Hotca M. A. (coord), Buneci P., Gorunescu M. ș. a. Instituții de drept penal. Ed. Universul Juridic. București, 2014, p. 12.

14 Bulai C., Bulai B. N. Op. cit., p. 101-102.

15 Ibidem, p. 125-126.

d) *Faptele*. Reglementând relațiile de apărare socială, legea penală interzice, așa cum s-a arătat, faptele periculoase pentru valorile sociale, fie că sunt acțiuni, fie că sunt omisiuni. De aceea aplicarea legii penale se raportează la fapte. Însă, în cazul relațiilor de conformare, raportarea se face la faptele prevăzute în lege și interzise sub sancțiune penală, iar în cazul raporturilor de conflict raportarea se face la fapta concretă generatoare de astfel de conflicte¹⁶.

Timpul delimitează, din punct de vedere cronologic, aplicarea legii penale și împreună cu spațiul reprezintă cadrul spațio-temporal al fenomenelor juridice penale.

Spațiul este teritoriul pe care legea penală este activă.

Persoanele sunt subiectele de drept, respectiv persoanele fizice sau juridice între care se derulează raporturile juridice penale.

Faptele sunt actele de conduită (acțiunile sau inacțiunile) ale persoanelor care încalcă normele de incriminare¹⁷.

În definitiv, este a sublinia că, condiția eficienței legii penale se exteriorizează în aplicarea ei. Reliefant este că prin normele penale privind aplicarea legii penale se înțelege ansamblu de norme juridico-penale prin care se reglementează aplicarea legii penale în raport cu săvârșirea faptelor social periculoase în calitate de infracțiuni incriminate în conținutul acesteia, dar și momentul tragerii la răspundere penală a celor care au săvârșit asemenea fapte, ce constituie infracțiuni incriminate în conținutul legii penale.

Este de menționat că, aplicarea legii penale presupune executarea normelor de drept penal, adică transpunerea în practică a acestora, prin intermediul raporturilor penale de conformare, dar și a celor de conflict. În acest mod, realizarea dispozițiilor legii penale are loc, fie printr-o atitudine de conformare, de bunăvoie, de către cei îndatorați să o respete, fie prin exercitarea constrângerii și a sancțiunilor penale de către organele de stat abilitate și obligate să aplice legea față de cei care intră în conflict cu legea penală, prin săvârșirea faptelor infracționale. Realizarea prin constrângere a ordinii de drept penal constituie o cale excepțională de realizare a ordinii de drept penal, calea normală, obișnuită, fiind aceea a respectării de bunăvoie a obligației de conformare.

Însă, pentru a fi corect aplicată, legea penală în vigoare trebuie să fie clară, accesibilă destinatarilor ei. Iar, pentru aceasta subliniem și importanța care trebuie acordată de legiuitor exprimării voinței sale în mod clar, fără echivoc, într-un limbaj accesibil destinatarilor pentru a fi înțeles, iar legea respectată.

16 Ibidem, p. 101-102.

17 Hotca M. A. (coord), Buneci P., Gorunescu M. ș. a. Op. cit., p. 12.